

KRITIKA

TÓTH GERGELY (ED.)

Bel, Matthias:
Notitia Hungariae novae historico geographica
Budapest, 2011, 2012.

Roku 2011 vyšiel prvý zväzok rozsiahleho projektu, ktorého cieľom je postupne sprístupniť všetky nevydané časti monumentálneho diela Mateja Bela, ktoré historici stručne označujú len ako „Notície“.¹ Objemná publikácia, ktorá bola prezentovaná za veľkého záujmu odbornej verejnosti aj v Bratislave, predstavila dve stolice, Trenčiansku a Oravskú, ktoré sa rozprestierali plne na území dnešného Slovenska (s presahom časti Oravy do Poľska). Druhý zväzok, obsahujúci popisy Šopronskej, Vašskej, Zalianskej a Vesprémskej stolice vyšiel o rok neskôr.²

Dielo Mateja Bela (1684–1749) nie je neznáme ani laickej verejnosti. O jej autorovi sa všeobecne vie, že bol polyhistorom a zanechal po sebe významné dielo o geografii a histórii Uhorska, popisujúce aj národy, obývajúce krajinu a ich zvyky, ako aj mestá, dediny, hrady a kaštiele. Počas života autora však vyšla tlačou len časť plánovaného monumentálneho diela a odvtedy jeho práce vychádzali v čiastočných prekladoch (slovenských i maďarských), ktoré sú často poznačené nesystematickosťou a žiaľ, aj slabou úrovňou prekladu a spracovania. Tento dlh voči nenaplneným snahám autora sa podujal splatiť mladý vedecký pracovník *Historického ústavu Filozofického vedeckého centra Maďarskej akadémie vied* Gergely Tóth so svojimi spolupracovníkmi.

¹ Bel, Matthias: *Notitia Hungariae novae historico geographica... Comitatum ineditorum tomus primus, in quo continentur Comitatus adhuc in mss. haerentes Partis Primae Cis-Danubialis, hoc est, Comitatus Arvensis et Trentsiniensis*. Edendo operi praefuit et praefatus est Gregorius Tóth; textum recensuerunt notisque instruxerunt Ladislaus Glück-Zoltanus Gózszy-Gregorius Tóth. Budapestini 2011.

² Bel, Matthias: *Notitia Hungariae novae historico geographica... Comitatum ineditorum tomus secundus, in quo continentur comitatus adhuc in mss. haerentes partis secundae Trans-Danubianae, hoc est Comitatus Soproniensis, Castriferrei, Szaladiensis et Vesprimiensis*. Operi edendo praefuit et praefatus est Gregorius Tóth. Textum recensuerunt notisque instruxerunt Bernadett Benei-Blasius Déri-Niclaus Stephanus Földváry-Ladislaus Glück-Zoltanus Gózszy-Rudolphus Jarmalov-Gregorius Tóth. Budapestini, 2012.

Matej Bel skôr, ako začal pracovať na *Notíciách*, oslovil po celej krajine množstvo vzdelancov a učencov, ktorých získal pre spoluprácu. Oni podávali prostredníctvom Belom zostaveného podrobného dotazníka informácie, ktoré Bel sumarizoval a jednotil, vďaka svojej erudícii a širokému záujmu, ale aj vyspelelému kritickému úsudku upravoval a opravoval. Plánoval pôvodne popísať 53 stolíc, v štyroch veľkých celkoch, z ktorých niektoré by mali viac zväzkov. Tri zväzky prvého celku – Preddunajska (Hungaria Cis-Danubiana) mali obsahovať aj stolice na území dnešného Slovenska (Bratislavskú, Nitriansku, Trenčiansku, Turčiansku, Tekovskú, Komárňanskú, Novohradskú, Hontiansku, Zvolenskú, Liptovskú a Oravskú, okrem nich aj stolicu Pešť-Piliš-Šoltiansku). Druhý celok mal popísať Zadunajsko (Hungaria Trans-Danubiana) vrátane slavónskych stolíc. Všetky mali byť v jednom zväzku. Tretí, jednozväzkový celok Predtisie (Hungaria Cis-Tibiscana) by obsahoval okrem iných aj stolice Spišskú, Šarišskú, Zemplínsku, Užskú, Abovskú, Gemerskú a Turniansku. Štvrtý celok Zátisie (Hungaria Trans-Tibiscana) nemal naplánovaný počet zväzkov.

Nakoniec sa Matejovi Belovi podarilo vydať opisy 11 stolíc: Spišskej, ktorú vydal v rámci práce *Prodromus* – vydanej roku 1723,³ kde zároveň opísal aj svoj celkový plán. Ďalších desať stolíc (Bratislavská, Turčianska, Zvolenská, Liptovská, Pešť-Piliš-Šoltianska, Novohradská, Tekovská, Nitrianska, Hontianska, Mošonská) vyšlo v piatich zväzkoch v rokoch 1735–1749. Ostatné zostali v rukopise, z rôznych dôvodov: či to boli problémy s vytlačením, alebo s Miestodržiteľskou radou či Uhorskou dvorskou kanceláriou alebo predstavenými stolíc, ktorí museli dielo schváliť... Belovo dielo tak zostalo doteraz nenaplnené, neukončené, a to napriek tomu, že sa myšlienka vydania viackrát objavila, ale väčšinou z rôznych príčin aj zapadla prachom. Najväčším problémom bola roztratenosť diela – po Belovej smrti sa rukopisy dostali čiastočne do vlastníctva kaločského a neskôr ostrihomského arcibiskupa Jozefa Batthyány, ktorý ich roku 1769 zakúpil. Lenže pri prevoze materiálu na Dunaji došlo k ich vážnemu poškodeniu. Ďalšou sťažujúcou okolnosťou bolo aj to, že z jedného opisu stolice sa zachovalo aj viacero exemplárov – z čoho potom vznikli ťažkosti pri identifikácii, ktoré sú „autentické“ – teda napísané Belom, a ktoré sú len odpisy – dielo si totiž často opisovali aj súkromné osoby pre vlastnú potrebu a nie vždy kompletne, ale selektívne, a samozrejme aj nepresne. Aj tie kópie, ktoré vypracoval sám Bel, sa líšili – najmä preto, že svoj rukopis neustále dopĺňal a vylepšoval, dopisoval k nemu poznámky a nové údaje. Ďalšou vážnou prekážkou bolo, že rukopisy sú roztratené po rôznych archívoch, knižniciach, rodových fondoch. Tento závažný problém sa

³ Bel [Belius], Mathias: *Hungariae antiquae et novae prodromus, quomodo in singulis operis partibus elaborandis, versari constituerit, auctor...* Norimbergae, 1723.

podarilo vyriešiť roku 1984, keď László N. Szelestei vypracoval kompletný katalóg zachovaných Belových spisov,⁴ a o niekoľko rokov neskôr vydal aj jeho korešpondenciu.⁵ Tým sa podarilo identifikovať aj Belových spolupracovníkov, ktorí mu pomáhali pri práci vyplnením dotazníkov a poskytovaním informácií. Gergely Tóth vyhotovil katalóg Belových rukopisov v knižnici bratislavského Evanjelického lýcea⁶ a roku 2008 obhájil dizertačnú prácu, v ktorej analyzoval Belovo dielo z filologického hľadiska.⁷ V tomto momente bola pripravená základňa na to, aby sa mohlo prikročiť k prípravám na vydanie.

Hoci vydanie Belovho diela je kolektívnou prácou, predsa má na nej leví podiel Gergely Tóth. Už vo svojej dizertačnej práci si stanovil jednoznačný cieľ: sústrediť všetky dostupné dokumenty k jednotlivým stoliciam, rekonštruovať históriu ich vzniku a identifikovať ten rukopisný exemplár, ktorý je najúplnejší, ale zároveň vznikol ešte za života Mateja Bela. Pri práci si autor vytvoril akýsi „rodostrom“, na ktorom znázornil jednotlivé exempláre aj s ďalšími súvisiacimi dokumentmi. Po ich dôkladnej analýze bolo možné pristúpiť k vysloveniu ucelenej histórie vzniku *Notícií*. Ak by si však niekto myslel, že sledovanie takejto genézy vzniku vedeckého diela môže byť nudné, je predsa len na omyle. Prekážky, ktoré úrady Belovi kládli do cesty, sú pre dnešného človeka až neuveriteľné. Napríklad len spomenutie príslušnosti niektorého rodu k evanjelickej viere mohlo vyvolať ich nevôľu.⁸

Práce na obrovskom edičnom počine pokračujú aj naďalej prípravou ďalších zväzkov na vydanie. Snahou editorov je pridržať sa v čo najväčšej možnej miere pôvodnému zámeru slávneho polyhistora a odovzdať odbornej verejnosti dielo najviac podobné jeho predstavám. Východiskom je jeho plán z roku 1732, pretože vznikol ešte jeden ďalší – neskorší, v rokoch 1742–1749. V tomto Bel nechával inštrukcie svojim nasledovníkom, pretože videl, ako pomaly sa práca rodí a mal obavy, že už svoj plán v celej jeho šírke nestihne zrealizovať. Tento plán je však oproti predchádzajúcemu menej systematický a preto sa autorský kolektív novej edície pridržiava pôvodnej koncepcie. V niektorých detailoch však predsa len

⁴ Szelestei, N. László: *Bél Mátyás kéziratok hagyatékának katalógusa*. Budapest, 1984.

⁵ *Bél Mátyás levelezése*. Ed. Szelestei N. László. Budapest, 1993. (Edícia *Commercia litteraria eruditum Hungariae – Magyarországi tudósok levelezése III.*)

⁶ Tóth, Gergely: *Bél Mátyás kéziratái a pozsonyi evangélikus líceum könyvtárában (katalogus)*. *Catalogus manuscriptorum Matthiae Bel, quae in bibliotheca Lycei Evangelici Posoniensis asservantur*. Budapest, 2006.

⁷ Tóth, Gergely: *Bél Mátyás „Notitia Hungariae novae...” c. művének keletkezéstörténete és kéziratának ismertetése*. I–II. Doktori disszertáció. ELTE BTK Történeti Könyvtár. Budapest, 2007.

⁸ Podrobnejšie pozri štúdiu Tóth, Gergely: *Theatrum Nobilitatis Hungariae*. Genealogické výskumy Mateja Bela, so zvláštnym zreteľom na rod Thurzo. In: Lengyelová, T. a kol.: *Thurzovci a ich historický význam*. Bratislava, 2012. 203–215.

nie je možné, aby sa plne rešpektovala Belova predstava, preto sa vypracovalo nové rozdelenie stolíc do jednotlivých zväzkov. Naplánovaných je desať zväzkov, keďže rukopisná pozostalosť je podstatne rozsiahlejšia, ako pôvodne Bel predpokladal.

Vydanie sa dôsledne pridržiava prísnych edičných pravidiel, aby sa čo najviac zachoval Belov „duch“ – to znamená, že texty sa prepisujú maximálne presne, a to vrátane Belovej charakteristickej interpunkcie. Texty sú opoznámkované, a to hneď tromi rôznymi druhmi poznámok: prvé patria Belovi, teda také, ktoré tam on sám dodal, druhé sú opravy, doplnky jednotlivých slov a doplnenie textu a tretí druh sú vecné poznámky, identifikácia Belom použitej literatúry, prípadne opravy evidentných omylov či chýb.

Pôvodný plán Bela zahŕňal aj uverejnenie máp ku každej stolici. Dal ich vyhotoviť najvýznamnejšiemu kartografovi svojej doby – Samuelovi Mikovínymu. Mikovíny vyhotovil podstatne viac máp, než koľko bolo napokon uverejnených, teda aj k tým stoliciam, ktoré sa vydania nedočkali. Vzhľadom na problematickosť uverejnenia týchto máp autori plánujú samostatné vydanie v elektronickej podobe na DVD.

Ďalším bodom úvah autorského kolektívu je aj osud tých stolíc, ktoré vyšli ešte za čias Mateja Bela. Vzhľadom na to, že nové vydanie publikácie naráža na problém financií, je s veľkou pravdepodobnosťou najvhodnejšie riešenie naskenovanie pôvodných zväzkov a ich vydanie v elektronickej podobe.

Pri záverečnom zhodnotení vydavateľského počinu Gergelya Tótha a jeho spolupracovníkov je potrebné v prvom rade vyzdvihnúť obrovskú prácu, ktorú tento kolektív vykonáva. Vysoká náročnosť na jazykovú pripravenosť sa nekladá len na dokonalom ovládaní latinčiny, ale na precíznom spoznaní charakteristík Belovej reči a jeho vyjadrovania, rovnako, ako aj jeho spolupracovníkov. Historická práca sa tu teda pevne skĺbila s prácou filologickou, ale aj geografickou, topografickou a kompletnou sústavou pomocných vied historických.

Každý zväzok má úvodnú štúdiu, ktorá približuje vznik diela o konkrétnych stoliciach. Text úvodných častí je paralelne maďarský a anglický, publikácia je samozrejme vybavená pomocným aparátom – bibliografiou, indexom miestnym a osobným. Snáď nie je zveličené konštatovanie, že projekt a jeho úspešné dokončenie bude prinajmenšom takým odvážnym počinom, ako bola predstava samotného Mateja Bela, „veľkej ozdoby Uhorska“.

Tünde Lengyelová